

الطاف شيخ ۽ ڏهيسر ذات

سني اخلاق ۽ سني سپاءَ وارو سُرت ۽ ساڃاهه پريو سنڌ جو ليڪڪ الطاف شيخ سنڌي ادب ۾ چاليهه سالن کان گهڻو نڻو سفرنامن جي حوالي سان ڄاتو ۽ سڃاتو وڃي پيو. ساڻن هڪ پانڪ جي حيثيت ۾، منهنجو ساگر، منهنجو ساحل” واري شروعاتي دور کان شروع ٿيل ناتو ڪنهن نه ڪنهن ريت هيئنر تائين هلندو رهيو. پر ويجهڙائيءَ ۾ سنڌي ادبي سنگت پاران سنڌي لئنگويج اٿارٽي ۾ 17 مئي 2009ع تي ڪوٺايل ايوارڊ تقريب ۾ سندن سادگي واري سک ۽ ماڻهن جي ميٽر ۾ پيهي وڃڻ وارو عوامي انداز ڏسي پروڙيم ته حقيقت ۾ سندن سفرنامن جي نسقلتا ۽ هنڌين ماڳين مشهوري ماڻڻ واري ڪاميابي پڻ سندن انهيءَ سهڻي سلوڪ ۾ سمايل آهي. جنهن لاءِ پاڻ هڪ انٽرويو ۾ چيو اٿن ته ”ڄاڻ حاصل ڪرڻ لاءِ ڪتاب پڙهڻ کان بهتر ذريعو ماڻهن سان ملڻ آهي.“

دنيا جي سڀ کان آڳاٽي لکيل سفرنامن جي اوسر تيرهن صديءَ جي آخر ڌاري ڪيل ”مارڪوپولو“ جي سياحت جي سربستي احوال، ”The book of Marco Polo“ کان ٿئي ٿي جنهن کي سڀ کان پهريون ڪتاب ڪري ليکجي ٿو. جڏهن ته سنڌي ادب ۾ وري 1885ع ۾ مرزا قليچ بيگ جن جي لکيل ڪتاب، ”ڏاڙ هياري جبل جو سير“ کي پهريون تحريري سفرنامو سڏيو وڃي ٿو. مگر ان ڏس ۾ نياڻ جي نگاهه سان نبيرو ته ”شاهه جو رسالو“ سنڌي ادب جو اهو پهريون ڪتاب آهي جنهن کي غير روايتي سفرنامون ليکي سگهجي ٿو. سڄي سنڌ، ڪڇ کان ويندي وندر ۽ هنگلاج تائين جي پنڌ ۾ لاکيڻي لطيف جيڪي ڪجهه وورڙيو ۽ پروڙيو آهي ان کي پوري ايمانداري، وڏي سچائي ۽ سونهن واري اڪاري سان ڪلاسيڪل شاعري ۾ سهيڙي ۽ سانڀي ويو آهي. سندن انهيءَ آدرشي وڪرمان ان وقت جي سماجي، اقتصادي، سياسي توڙي تاريخي سڀيتا، ڪار و هنوار ۽ لوڪ حالتن جو ادراڪ حاصل ٿئي ٿو. ساڳي سڀاويڪ نموني نثر ۾ سفرناما هلندڙ جديد دور جي سنڌي سيلاني الطاف شيخ کي شاهه سائين جو پيروڪار ڪونجي ته غلط نه ٿيندو جيڪو سنڌ هند کان ٻاهر نڪري دنيا جي گولي تي گهمندڙ ملڪن جا حال احوال بنهه سگهاري ۽ سچيت ڄاڻ ذريعي اسان سنڌ واسين تائين رسائيندو رهيو آهي.

الطاف شيخ کي اڄ سنڌي ادب ۾ سفرنامن جو سرموڙ ۽ سرواڻ ليڪڪ طور مڃيو وڃي پيو. بيشڪ! سندن سفرناما ڏوراهن ڏيهين ۽ ڏيسورن جو اندر جي اکين سان ڏنل عڪس ۽ تهذيبن جي ڪيل تز ترجماني ۽ پوري پرڪ جو بي مثال نمونو آهن. سنڌباد سيلاني، ابن بطوطه، البيروني ۽ ابن خلدون جي لکيل تاريخي سفرنامن کان ويندي اڪيهن صديءَ جي اڄوڪي دور تائين سندن نياري حيثيت ۽ مڃتا مٿاهين ماڳ تي مٿي پيڻل پسي. سندن لکڻين ۾ معلومات جو سامونڊي وصالا وارو وهڪرو نظر اچي ٿو، جنهن جي چوهه کي ڪا روڪ ناهي. ايئن هن ادب ڪيتر جي شاهوڪاري کي سمجڻ جي ماڻڪ موتين وانگر اڻ کٽ خزانو ڏيئي اڻ ملهه بنائي ڇڏيو آهي. هيٺ تائين سندن لکيل ڪتابن جو انگ اٽڪل ستن ڏهاڪن يعني ستر جي واکاڻ جوڳي عدد تي اچي رسيو آهي. جن ۾ نه رڳو سفرناما پر ٻين ٻولين جي ادب مان ترجمو ڪيل، لنڊن تائين لغت، جاپان رس، ٻارن جون آکاڻيون جهڙا ڪهاڻين، سوزيءَ سان پيار، مس سدا بهار چنبيلي، جهڙا ناول ۽ مختلف زبانن جي چوڻين، اصطلاحن ۽ پهڪن تي ٻڌل، ”Proverbs of Far-East“ وغيره جهڙا ڪتاب شامل رهيا آهن. سچ پچ ادبي ذراوت ۾ الطاف شيخ جون ڪاوشون اهڙو ملهائو اضافو آهن جن جي ڪابه ڪٽ ممڪن ناهي، سواءِ هن ست جي پيٽا سان!

”جي ماڻڪ موتائين، توءِ ملهه مهانگو ان جو.“

هن وٽ لکڻ جي ذات ڏهيسر آهي ته سنجيدگي سان بنا ڪنهن وچوٽي وجهڻ جي لڳاتار لکڻ به هن جاڪوڙي ليڪڪ جو اهم ڪارنامو ڪري ليکبو پاڻ انهيءَ اورچائي واري

ادبي عادت جي ڪري سنڌي ادب مان جمود کي توڙيندڙ ازم، جا پرچارڪ ۽ عملي اهڃاڻ پڻ ثابت ٿي رهيا آهن. جڏهن ته ساڻن گڏ ۽ پوءِ وارا ادبي سفر تي اسپهه حال حيات ساڻاري ۽ ادبي قبيلو گهڻي ڀاڱي ماڻار جي ماڪ ۾ ماڻاڻي ويل نظر ايندا. سندن ذات ۽ ڏانءُ جي انيڪ خوبين مان هڪ لکڻ جو فطرتي سلوٽو انداز پڻ آهي. جنهن مان پنهنجائپ وارو هڪ عجيب طلسماتي اثر ۽ احساس پاڻمرادو اڀري اچي ٿو. ائين سندن قلم جو چاهاءُ اوڀرن ديسن جي حدن ۽ سرحدن مان اجنبيت، پر انهن ماڳن ۽ ملڪن کان ٿوري ۽ اڻ ڄاڻائي واري سوچ ۽ ڪيفيت جو ڪو انومان باقي نٿو ڇڏي. ايتري قدر جو پڙهندڙ مالمو ۽ ملائيشيا کي به مڪلي ۽ مورو جي ڀر ۾ ٿو ڀانئي. ساڳي ريت سوئڊن ۽ ناروي جي قطب شمال وارن ٿورا هنن ڏيهن، انتهائي اونداهين ڏينهن ۽ ٽئين ڊگهين راتين وارن ڀاڱن جي قصن کي پنهنجي ننڍپڻ ۾ وڌڙين واران ٻُڌل نندولاتن جي آکاڻين جو حصو ٿو سمجهي ۽ ڇهن مهينن تي آڌاريل ڏينهن رات واري ڏيهه جا پڻ هوبهو ڏيک ڏسيو وٺي جن کي سدائين هو ڏند ڪٽائي ڪهاڻيون سمجهندو رهيو هو.

ترقي پسند سوچ رکندڙ سنڌ جو سياح الطاف شيخ ميرين انجنيئر جي حيثيت ۾ سامونڊي لهرن جو ويرون ۽ وهڪرا نهاريندي يا ساحل جي واٽ لهڻ لاءِ جاگرافياڻي ڦاڪ ۽ گهڀرن تي نگاهون ڄمايندي وقت ناهي گذاريو نه وري ڪو پرڏيهي ملڪن جا پيسار ڪندو اجايون پچارون ڪري ٿو. پر هي سنڌ جو سچو سفير بنجي، ڪائنات جو ڪورو تصور ڪڍي مختلف ملڪن جون اڻانگيون واٽون اجهاڳي ٿو. ماڻهن جا مذهبي، معاشرتي چٽ، سياسي ۽ ثقافتي رنگ سهيڙي ٿو. پنهنجي تجربي جي اڻمئي تنقيدي تور ڪ سان انهن کي پنهنجي سدا ملوڪ جنم پومي سنڌ جي هر وسني واھڻ، ريت رسم، سماجي رهڻي ڪهڻي، سياسي اٽل پُٺل کان وٺي ويندي موسمي وايو منڊال تي مشابهت جي مشاهدي سان پيئي ٿو. ائين بين الاقوامي ترقي جي چڱاين ۽ لڳاين کي پنهنجي ديس ۽ ان جي واسين جي هيٺن حالن، حالتن، معاشرتي مٺاين ۽ اخلاقي قدرن سان گڏ موروثي قومي اُتم ڳڻڻ کي ڪڍي چرچي ۾ ڪڍي چڙ سان ته ڪڍي ڳنڍي جانزي جي انداز ۾ اظهاري وانڪو ڪري وڃيو پار پوي. اهڙي ريت سائيه سان اڪير جو اعتبار ڏيندي ديس ڌرتي جي مٽي ۾ موريل وڻن ۽ پوڳن جو جتي ذڪر ڪري ٿو اُتي اُپ تي اڏامندڙ پڪين کي به نه ٿو وساري. ان ڏس ۾ ڄاڻ وٺڻ معلومات جي ڪاڻ لڳندي آهي. ان ڪري دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ جي قصن ۽ حالتن کي پنهنجي ڏيهه سان پيڻڻ واريون مڙئي تشبيهون، استعاراتي احوال سر بستا ۽ بنهه سچائي سان برميچي بيهن ٿا. جيڪي سندن لکڻين جي نج نبار ۽ سچ هئڻ جي ساڪ ثابت ٿين ٿا. هن جون باريڪ نظر سان نهاريندڙ نگاهون اهڙي جوءَ تي ڪبي وڃن ٿيون جيڪا عام ڏسندڙن کان هوند الوپ ٿيل هوندي آهي. اهڙي ڳوڙهي مشاهدي جو هڪ مثال آهي، بندر روڊ جا خاص وڻ. (اچن جي ملڪ ۾ اسين ڪارا. صفحو 194)

“انسانن جا ڦڦڙ پر وڻن ٻوٽن جا پن گل ۽ ٿاڙيون قدرتي رنگن ۾ نظر اچن ٿيون. ڪراچيءَ جي بندر روڊ تي بيٺل وڻن جي پنن وانگر دونهن جي تهه سان ڪارا نظر نٿا اچن. ڪاربن ۽ مٽيءَ جي تهه وارا اهڙا وڻ توهان کي ڪراچيءَ جي بندر روڊ کان علاوه دنيا جي شايد ڪنهن ٻئي حصي ۾ نظر اچن.”

سندن اڻ ڳڻين صلاحيتن جو هڪ سهڻو مثال سندن سياح هئڻ سان گڏ ايماندار استاد جون نڀايل ذميداريون پڻ آهن. انهيءَ خوبي کي ڪتب آڻيندي وڏي ڏاهپ سان، ڏنل کان اڻ ڏنل، ماضي کان حال ۽ اڄ کان ڪالهه، جهڙن مڙني تدريسي طريقن ۽ اصولن جو استعمال هن جي لکڻ کي ويتر سونهن بخشي وڃي ٿو. جيئن ملاڪا ۾ پنهنجن پراون جي ٿيل فسادن جي نتيجي ۾ ان جي پوئتي پوڻ کي سنڌ جي قديم شهر ٺٽي جي اڳوڻي اوج ۽ زوال جي نسبتي تاريخي سببن جي تجزياتي پيٽ ڪندي لکي ٿو ته:

“..... اڄ نٿو فقط تاريخي شهر آهي، تيئن ملاڪا اڄ فقط تاريخي شهر آهي ۽ جيئن ٺٽي بدران هاڻ بيا وڏا شهر ٿي ويا آهن. ڪراچي جيڪو مهاڻن جو ڳوٺ هو، سو دنيا جو وڏو

بندرگاهه ٿي پيو آهي. تهڙي طرح هن پاسي “ملاڪا” بدران ڪو الالمپور، پينانگ ۽ جوهور بارو جهڙا شهر وڏي ڌاڪي وارا ٿي ويا آهن.”
(مڪلي کان ملاڪا تائين، صفحو 112)

ساڳيو ڪارائتو انداز لوڪ مئگزين ڪراچي، ڪي ڏنل سندن انٽرويو ۾ موجود ملي ٿو. جڏهن ڪانئن مطالعي ۾ رهندڙ ڪتابن متعلق سوال ڪيو وڃي ٿو ته پاڻ پنهنجي سکيا ڏيڻ جي عادت پٺاندڙ نه رڳو ڪتاب، مصنف جو نالو پر ان جي مختصر نموني جامع تاريخ به بيان ڪري وڃي ٿو. جنهن مان پڙهندڙ جي معلومات ۾ وڏو اضافو اچي ٿو. ۽ سندن يادگيريءَ جي خاصيت ڪي به جتن چوڻ کان سواءِ رهي نٿو سگهجي.

گهڻي علم وارو ماڻهو هميشه اداس ۽ وياڪل لڳندو آهي. ان نظريي تي چڪاسبو ته الطاف شيخ جي نيٽن کان ويا ڪلٽا جو پاڇو به نه پسو. سوچن ۾ اميد جو سو جهرو ۽ اڪرن ۾ ضرورت آهر من موٽو مذاح ملندو، اهڙو سادگي وارو خوبصورت خاص اسلوب سفرناما پڙهندڙن لاءِ چڪ جو ڪارڻ بڻجي ٿو جو پڙهڻ واري جي دل هر حيلي هروپرو ڪتاب پڙهي پورو ڪرڻ لاءِ تانگهيندي آهي. چوٽه هي سفرناما حقيقت ۾ هڪ ئي وقت تاريخ، ناول ۽ ڪهاڻي جي تجسس ۽ تسلسل جو دلچسپ ۽ وڻندڙ ميلاپ ڏيکائي ڏين ٿا. هي ملڪان ملڪ جون خبرون چارون زميني حقيقتن کي سامهون رکي نياءَ سان ويهي فڪر وڌي ٿو. ائين ڪندي ليڪڪ ڪٿي به ٺلهي ٺاهه ٺوهه ڪندي نظر نٿو اچي ۽ نه وري ڪو وستار ۾ داستان گوئي واري بياني روايت روا رکي ٿو. هي ڪنهن گائيد وانگر اشارن سان نظارا ڏيکارڻ ۽ مٿاڇرو مصلحت سندن احوال ٻڌائڻ بدران ناول جي سٺيءَ ۾ گفتگو ۽ ڊائلاگ جي ڍنگ سان منظر چٽي ٿو ۽ ڪڏهن ڪهاڻي جي گهاٽپڻي ۾ اونهن خيالن جا روپ رچي ٿو. ائين اڻ ڳڻپ عنوانن سان جوڙيل هن جي موضوعن جي ڪٽائڻ کي ڪهاڻي به ڪوئي سگهجي ٿو.

جهڙوڪ: هتان هتان جون ڳالهيون، گذرن، چانهين ۽ سورج مڪي جي چاپ واريون بشرتون (مڪلي کان ملاڪا تائين) پنهنجو پاڻ کي مشغول رکڻ، حبشي ديو آدم بوءِ آدم بوءِ ڪندو ايندو، روزو ۽ شراب، بس طلاق ئي سمجهو، حسين حبشڻ، گهانا جي ايلس، سمهڻ ڪپي يا صفائي ۽ سٺين ۾ پهرين عيد وغيره (اچن جي ملڪ ۾ اسين ڪارا).

مطلب ته الطاف شيخ جي تخليق جا سمورا رنگ، ادب زندگي لاءِ، واري نظريي تي آڌاريل آهن. اهوئي سبب آهي جو هن دنيا جي ملڪن جي سماجي ترقي سان گڏ سياسي ۽ ادبي نون نظرياتي لاڙن کي پڻ پنهنجي بحث هيٺ آندو آهي. انساني زندگيءَ جي هر پهلو ۽ احساس کي چٽيو آهي. تار تار ملڪن سان لاڳاپيل وڻن هر قسم جي ڄاڻ جي واقفيت اچرج جهڙي چٽي. ان ڏس ۾ زمين تي سُرندڙ ملائيشيا جي قسمن قسمن نانگن وغيره کان وٺي ستارن ۽ چنڊ بابت سائنسي حقيقتن سان گڏ شاعراڻا تصور ۽ خيال بيان ڪري ٿو. سٺي ڏاڳي جي پرديس ۾ اهميت ۽ ضرورت کان ويندي هڪ ئي وقت پاڻيءَ ۽ خشڪي تي هلندڙ هوورڪرافٽ (Hoover Craft) جا اچت احوال سندن ذهن جي يڪتا هئڻ جو اهڃاڻ ڏين ٿا. “پلي پار ڏي پيرو”، ۾ صديون اڳ حج لاءِ اُسهندڙ پيادل پانڊيٽرن جون مشڪلاتون، صعوبتون ۽ مونجهارا اڄ جي تناظر ۾ ڏيکاري ٿو. ايتري حد تائين جو وچئين وقت ۾ حاجين کي ڪٿي ويندڙ سامونڊي جهازن شمس ۽ سفينه عرب جو خلاصو ذڪر ڪري ٿو ويندي 1996ع ۾ مينا جي ميدان ۾ حاجين جي تنبن کي لڳل خطرناڪ باهه کي به بياني وڃي ٿو. تازو اسان جي ملڪ ۾ هاڻوڪي عيدالفطر کي ٻن ڌار ڏينهن تي ملهائڻ جي نتيجي ۾ چنڊ ڏسڻي ڪاميٽي ۽ سرحد حڪومت ۾ چيڙيل تڪراري بحث دوران الطاف شيخ جا “اچن جي ديس ۾ اسين ڪارا” ڪتاب ۾ ڏنل ساڳي صورتحال تي ٻه مضمون سٺين ۾ پهرين عيد، ۽ عربن ايرانين سان نماز پڙهي، سوچن ۾ سرندا رهيا. جن ۾ مصنف مختلف ملڪن کان آيل مسلمان شاگردن پاران پنهنجي پنهنجي ملڪ جي چنڊ تاريخن تي عيد ڪرڻ واري مناظري متعلق منطقي دليل ۽ ناٽيڪل المناڪ ڪتاب جو حوالو ڏيندي (جنهن ۾ چنڊ جي سڄي سال جي

سائنسي طرح بيهڪ ڏيکاريل آهي) رهندڙ ملڪ جي مسلمانن سان گڏجي هڪڙي ڏينهن تي عيد ڪرڻ لاءِ حقيقي بنيادن تي صحيح حل ڏيندو نظر اچي ٿو.

الطاف شيخ جو شمار انهن اڪيچار سچاڻ سنڌين ۾ ٿئي ٿو. جن پرڏيهه ۾ پنهنجي تعليم دوران سخت محنت، اورچائي ۽ ذهانت جي ڪري سنڌ جي ناماچاري ڪئي ۽ دنيا جي مختلف ادارن ۾ سندن ڏنل ليڪچرز ديس جي سربلندي جو سبب ٿيندا رهيا آهن. سندن زندگي وانگر لکڻيون پڻ بامقصد ۽ قومي سوچ سان سينگاريل آهن. سندن چوڻ موجب پاڻ لکڻ واري ابتدائي دور ۾ رومانيت جي دلڪشي قائم رکڻ جي ڪوشش فقط ان ڪري ڪندو رهيو ته جيئن سمنڊ جي مالڪي رکندڙ هن ملڪ جي نوجوانن ۾ سامونڊي ملازمت ڪرڻ جو لاڙو ۽ چاهه پيدا ڪري سگهجي. هيئنڙ وري هي روشن خيال ليکڪ ان ڳالهه تي ارمان ڪندو ٿسجي ٿو ته هيل تائين پاڪستان جي ڪابه عورت مئرين ۾ ملازمت ڪرڻ جو ساهس نه ساري سگهي آهي جڏهن ته نائيجيريا ۽ گهانا جهڙن ڀنٽي پيل ڪيترن ملڪن جون ڇايون وڏا عهدا ماڻي ڏيساور ۾ سکيا حاصل ڪنديون رهيون آهن. ان کان سواءِ ماڻهيو ۽ انساني برابري جي اتم اصولن کي ايمان سمجهندڙ ذات ڏٺي کي ترقي يافته آمريڪا، يورپ، سوشلسٽ چين، روس توڙي مسلم عرب ملڪن ۾ آفريڪا ۽ ايشيا جهڙن ترقي پذير ملڪن جي رهواسين سان رنگ، روپ ۽ نسل آڌار روا رکيل طبقاتي فرق ۽ انساني مٽپيد وارو اڻوڻت وهنوار ۽ ڪسو سلوڪ نٿو وڻي. اهڙين سڀني غير حقيقي حالتن ۽ ڏاڍاين کي وس آهر نندي ٿو. انهيءَ ڳڻ ڳوت ڪري پاڻ ڪويت ۾ ملندڙ وڏي پگهار ۽ گهڻين آسائشن واري ملازمت جي پيٽ ۾ ملائيشيا ۾ ٿوري پگهار ۽ گهٽ سهولت ملڻ کي ترجيح ڏئي ٿو. ان جو اصل ڪارڻ ڪويت ۾ عرب مسلم ملڪن وانگر ننڍي کنڊ جي مسلمانن کي گورن کان ڪمتر سمجهڻ وارو رويو ۽ هلت هئي جڏهن ته ملائيشيا ۾ ملڪي موسم جي هڪجهڙائي موجب مڙني ماڻهن کي برابري واري مانائتي حيثيت ڏني وڃي ٿي.

ويهين صديءَ کان اڳيڪهين جو سنگم اڪري پار ايندڙ هي قلمڪار پنهنجي قلمي پورهئي جي پٽ اڄ به رکندو اچي. سندن ڪالمن ۾ ڪچهري جي سونهن ۽ ڪتابن ۾ وري تذڪرن، تجزيين ۽ تبصرن جي ڊولائنتي بناوت ۽ بيهڪ قائم رهندي اچي. مطلب ته الطاف شيخ هاسيڪار لکي پيو ۽ لکڻ هن جي هابي بنجي ويو آهي. ذهني آسودگي ۽ آزاديءَ تي يقين رکندي فڪري پاڻيڙائپ کي انهن تي تائين اظهار ڏنو جو سانباهه ڪندو نظر اچي ٿو. سندن اندر جي اڄ اڳري ۽ اتساهه ڏينهن ڏينهن تازو توانو ۽ ”پيان نه ڍاپان“ جو ورجاءُ ڪندو لڳي ٿو. سندن هنن ادب جي عظيم ڪارنامن کي ڏسندي جتي دل مان دعا نڪري ٿي، فڪر محسوس ٿئي ٿو اها اميد به جاڳي ٿي ته پاڻ سندن ڪتابن سان گڏ سنڌي چونڊ ادب کي ٻين ٻولين ۾ ترجمو ڪري دنيا ۾ متعارف ڪرائڻ وارو اورچ ڪم پڻ انجام ڏيڻ لاءِ وڪ وڌائيندو. اهو سندن لاءِ هڪ اعزاز هوندو ته اسان سنڌ واسين لاءِ ڳاٽ اوچو ڪرڻ جو سبب بڻبو. هونئن سندن سير ۽ سفرناما دنيا گهمندڙن لاءِ وڏي وٺ آهن. اڻ ڄاتل ديسن ۾ ويندڙن لاءِ ڪارگر ۽ ڪامياب سونهون بنجي سگهن ٿا. اڄوڪي مانڊڪائي واري ماحول ۾ محبتون وڃايل ماڻهون انهن کي پڙهي ڏي، آنت ۽ آسري واري وقتي خوشي ماڻي سگهي ٿو. اڄ جي گهٽ پوست ۽ معاشرتي پيچ ڊاهه جي دور ۾ الطاف شيخ جي لکيل سفرنامن پڙهڻ جي اهميت کي نظر انداز نٿو ڪري سگهجي. انهن جو سڀ کان بهتر ڪارج تڏهن صاب پوندو جڏهن انهن ۾ سمايل سنڌ ترتيءَ ۽ ٻين ملڪن متعلق بي انت مربوط معلومات مان ايندڙ نسل جو ذهن پوري ريت فيضياب ٿي سگهي. قومي ڳڻن جي واڌ ويجهه لاءِ هر لئبريري ۾ هنن ڪتابن جي موجودگي کي يقيني بنائڻ کانسواءِ نصاب ۾ شامل ڪرڻ وقت جي اهم ضرورت آهي. چوٽه آدرشي سماج جي اڏاوت سٺي ۽ صحتمند ادب سان ئي ممڪن ٿئي ٿي.

مريم مجيدي

سجاول

انجنیئر مختیار شیخ نالی

هي ڪتاب لاڙڪاڻي جي مختيار شيخ کي منسوب ڪندي خوشي محسوس ڪريان ٿو. مختيار اديب يا شاعر ته نه آهي پر ادب دوست ضرور آهي. سڀ کان وڏي ڳالهه ته هو انسان دوست آهي. مختيار هڪ عجيب ماڻهو آهي جنهن جهڙا هن دنيا ۾ تمام گهٽ ملندا. هو جڏهن ننڍو هو ۽ منهنجي هڪ پائيجي سان گڏ انجنیئرنگ ڪاليج ۾ پڙهندو هو تڏهن به هو ٻين شاگردن کان مختلف طبيعت جو هو ۽ هاڻ جڏهن کيس ڪسٽمس جهڙي اهم سرڪاري ڪاتي ۾ اعليٰ عملدار جي حيثيت سان ڏسان ٿو تڏهن به هو باقي آفيسرن ۽ سائين کان الڳ ٿلڳ طبيعت جو لڳي ٿو. هو ننڍپڻ کان هڪ سٻاجهو، ٻين جو خيال رکڻ وارو، ٻين جي خوشيءَ ۾ خوش رهڻ وارو ۽ انسان ذات جي خدمت ڪرڻ وارو نيڪ ۽ مثالي انسان آهي.

ستر واري ڏهي جي شروع وارن سالن ۾ جڏهن منهنجو جهاز ڪراچي ايندو هو ۽ اتي جي هڪ هاسٽل ۾ جڏهن به پنهنجي پائيجي سان ملڻ ويندو هوس ته منهنجي مختيار سان ملاقات ٿيندي هئي. مختيار سڀني شاگردن جو پيارو دوست هو. هو جيتوڻيڪ پاڻ هاسٽل ۾ نه رهندو هو پر سنڌ جي ڳوٺن کان آيل شاگردن لاءِ هر وقت پنهنجي گهران ڪجهه نه ڪجهه کائڻ پيئڻ جون شيون کڻي ايندو هو. ڪو شاگرد بيمار ٿي پوندو هو يا ڳوٺ لاءِ روانو ٿيندو هو ته هن کي پاڻ اسپتال يا ريلوي اسٽيشن تي ڇڏي ايندو هو. ايتري قدر جو اٺون به هر دفعي کيس پنهنجي پائيجي ۽ پنهنجي ڳوٺ جي ٻن ٽن شاگردن جي ڀارت ڪري ويندو هوس. مون لاءِ اها حيرت جي ڳالهه هئي ڇو جو اسان جڏهن شاگرد هئاسين ته پنهنجي ڪلاس ميٽرن سان ڳالهه ڳالهه تي وڙهندا هئاسين ۽ هي نينگر (مختيار) سڀني سان قربانتو رهيو ٿي ۽ سندس دل ۾ انسان ذات لاءِ همدردي جو جذبو هو.

مختيار سان سندس پڙهائي وارن ڏينهن ۾ ملاقاتون ٿيڻ بعد ئي ڏهائون گذري ويون. اسان پوڙها ٿي رٽائرڊ ٿي وياسين. منهنجو ڪوايڪڙ بيڪڙ جهازراني سان تعلق رکندڙ دوست شپنگ جو ڪاروبار ڪندو رهيو. هڪ ڏينهن انهن مان هڪ، ڪئپٽن مظهر زبديءَ مون کي چيو ته ڪراچي بندرگاهه جي ڪسٽمس ڪاتي ۾ هڪ سنڌي اعليٰ عملدار آهي جيڪو بيحد نيڪ آهي ۽ هو اجايون سجاڳيون رنڊڪون وجهي نڪي ڪنهن کي تنگ ڪري ٿو ۽ نه وري کيس ڪا پئسي ڏوڪڙ جي لالچ آهي جيڪا اسان وٽ سرڪاري ڪامورن ۾ عام ٿيندي وڃي. هن اهو به ٻڌايو ته هو بيحد ذهين، محنتي ۽ efficient آفيسر آهي ۽ سندس سڀ تعريف ڪن ٿا.

“چئبو ته هن نفسانفسي واري دور ۾ به اڃان ڪي آهن ڪلجڳ منجهه ڪاڙهي وارو حساب آهي. اهڙي نيڪ ماڻهو سان ته ملڻ کپي. مون پنهنجي ڪئپٽن دوست زبديءَ کي چيو، جنهن سان گڏ جوانيءَ جي ڏينهن ۾ مون ڪيترائي جهاز هلايا هئا.

“هو صاحب پاڻ به توسان ملڻ ٿو چاهي ۽ هو توکي چڱي طرح سڃاڻي ٿو.” زبديءَ چيو:

“شايد منهنجو ڪو ڪتاب يا اخبار ۾ ڪالم پڙهيو هجيس ”مون چيو“ نه، هن مون کان تنهنجو ٽيليفون نمبر ورتو آهي ۽ اڄ ئي ڳالهائيندو بقول هن جي توهان ٻنهي جي پراڻي واقفيت آهي.“ ڪئپٽن زبديءَ ٻڌايو. مون کي ڏاڍي حيرت ٿي ته اهو مختيار شيخ صاحب ڪير ٿي سگهي ٿو. شام تائين انتظار ڪرڻ بدران مون کيس ان وقت ئي فون ڪيو ۽ خبر پيئي ته هي سني طبيعت وارو صاحب اهوئي شاگرد آهي جيڪو ننڍي هوندي به بنا لالچ جي ٻين جا ڪم ڪندو رهيو ٿي.

مختيار شيخ جو لاڙڪاڻي جي هڪ بزنس فنملي سان تعلق آهي. هنن جون لاڙڪاڻي ۽ سکر ۾ فلور ملون ۽ رائيس ملون آهن، جنهن جو ڪريڊٽ مختيار جي والد صاحب حاجي عبدالرزاق شيخ صاحب کي ڏيڻ کپي جنهن وڏي محنت ۽ ايمانداريءَ سان هي

ڪاروبار سيٽ ڪيو ان سان گڏ پنهنجن ٻارن کي تعليم جي زيور سان به آراسته ڪيو. عبدالرزاق شيخ صاحب جو ڪنسر سبب 1988ع ۾ انتقال ٿي ويو. لاڙڪاڻي جا منهنجا دوست عبدالرزاق صاحب لاءِ به ساڳي ڳالهه ڪن ٿا ته هن کي انسان ذات سان همدردي ۽ پيار هو. هو غريب غريبي جي مدد ڪرڻ کي پنهنجي زندگي جو مقصد سمجهندو هو. اهي ٻڌائين ٿا ته مختيار ۾ به سندس والد واريون ساڳيون سٺيون آيون آهن. پنجن ڀائرن ۾ مختيار چوٿين نمبر تي آهي. مختيار جا ٻه وڏا ڀائرن ممتاز شيخ ۽ حاجي اختر علي شيخ لاڙڪاڻي ۾ بزنس ڪي ڏسن ٿا. ممتاز فيڊريشن چئمبر آف ڪامرس جو نائب صدر به آهي. سندس ٽيون ڀاءُ آفتاب احمد شيخ پهرين FIA ۾ هو هاڻ پورٽ قاسم ۾ آفيسر آهي ۽ ننڍو ڀاءُ ڊاڪٽر عبدالجبار شيخ جنهن سنڌ ميڊيڪل ڪاليج ڪراچي مان MBBS ڪئي ۽ سال 1992ع ۾ آمريڪا جي بوسٽن يونيورسٽي مان ماسٽرس جي ڊگري حاصل ڪئي، اڄ ڪلهه سٽي ڊسٽرڪٽ گورنمينٽ ڪراچي ۾ Regulation & Quality Control ۾ ڊسٽرڪٽ آفيسر آهي. مختيار شيخ جن جو اصل ڳوٺ چوهڙپور هو جنهن ۾ سندس ڏاڏي محمد عظيم شيخ جي زمينداري هئي. ان بعد مختيار جي والد عبدالرزاق شيخ صاحب ٻارن جي پڙهائي خاطر لاڙڪاڻي شهر ۾ اچي رهائش اختيار ڪئي جتي زمينداري سان گڏ هن فلور ۽ رائيس ملن جا ڪارخانا ۽ واپار شروع ڪيو. مختيار لاڙڪاڻي مان بنيادي تعليم حاصل ڪرڻ بعد دائود انجنيئرنگ ڪاليج (NED يونيورسٽي) مان اليڪٽرونڪس ۾ B.E ڪئي. انجنيئرنگ جي ڊگري حاصل ڪرڻ بعد هن ٻه سال کن ADA ۾ اسسٽنٽ ڊائريڪٽر جي حيثيت ۾ نوڪري ڪئي ان بعد 1984ع کان سندس واسطو پاڪستان جي ڪسٽمز کاتي سان آهي جتي هن کي شروع ۾ ٽيڪنيڪل اپريٽر جي حيثيت سان رکيو ويو. پاڻ ڪسٽمز آفيسرس ايسوسيئيشن جو صدر به رهي چڪو آهي. انجنيئر هجڻ جي ناتي پاڻ پاڪستان انجنيئرنگ ڪائونسل جو ميمبر آهي ۽ ٽي دفعا انجنيئرنگ ڪائونسل جو ايگزڪيوٽو ميمبر به رهي چڪو آهي. اولاد ۾ ڪيس به پٽ ساجد شيخ ۽ ماجد مختيار ۽ ٽي ٽيون آهن. مختيار شيخ جي ڄم جي تاريخ 2 سيپٽمبر 1962ع آهي.

الطاف شيخ

1 - جنوري 2011

ڪراچي

چين جي هڪ خوبصورت مسجد
 هانگ كانگ شهر جي هڪ گهٽي
 جپان ۾ ڪي چوڪريون جپان جو روايتي لباس اوڍين ٿيون ته ڪي مغربي لباس ۽ مغربي
 فيشن ڪي پسند ڪن ٿيون
 هانگ كانگ ۾ هلندڙ هڪ ڊبل ڊيڪر بس
 هانگ كانگ جي هڪ چيني چوڪري
 1963ع جي هڪ يادگار تصوير جڏهن الطاف شيخ (ساڄي کان پهريون) ۽ سندس ڪلاس
 ميٽ ڪنڀن سيد محمد، ڪنڀن حامد حسين ۽ ڪنڀن عبدالله مڙين اڪيڊمي چنگانگ ۾
 ڪڍت هئا

1976ع جي تصوير جڏهن الطاف شيخ جهاز جو چيف انجنيئر ٿيو
 جپان - رنگين وڳن (ڪمونو) جو ڊيس
 گيشا جون خدمتون فقط راڳ ٻڌائڻ، ڪچهري ڪرڻ، چانهه پيارڻ، شراب اوتي ڏيڻ يا سگريٽ ڊڪائي
 ڏيڻ تائين محدود آهن. هڪ يورپي سياح ڪيوٽو شهر جي گيشا سان گڏ هڪ گيشا کي پنهنجو پاڻ
 کي تيار ڪرڻ ۾ ڪلاڪ لڳيو وڃن
 هانگ كانگ ۾ بيٺل هڪ مسافر بردار جهاز
 هانگ كانگ جو هڪ سنڌي سينگ ڪي. سينگل ۽ سندس زال، هانگ كانگ يونيورسٽي جي
 وائيس چانسلر سان گڏ

سنگاپور جا ملئي رهاڪو ناچ ڪري رهيا آهن
 سنگاپور ۾ ملئي ۽ چيني راندين جي ڏينهن تي
 هانگ كانگ ۾ چينين جي نئين سال تي Lion Dance
 هانگ كانگ رات جي وقت
 ڏکڻ ڪوريا جي گادي واري شهر سيول جي سينٽرل مسجد
 اڄ جي چين جا ڪيترائي شهر جپان ۽ يورپ جي شهرن جو ڏيک ڏين ٿا
 بحر اسود جي ڪناري واري ملڪ رومانيا جي هڪ
 پهڙيءَ تي Resort (رهائش جي هوٽل)
 1968ع ۾ سنڊر بنس نالي يوگوسلاويا کان خريد ڪيل جهاز جو پهريون عملو. الطاف شيخ ويٺلن ۾
 ڪاٻي کان ٿيون نمبر

هانگ كانگ ۾ نئين سال تي هلندڙ Lion - Dance
 پاناما ڪئنال مان جهاز گذري رهيا آهن
 هانگ كانگ جون ٽي رانديگر چوڪريون
 ڪيوٽو (جپان) ۾ هڪ گيشا هٿ سان چڪڙ واري رکشا ۾ سوار
 ڪيوٽو (جپان) جي هڪ بازار ۾ ٻه گيشائون واک ڪري رهيون آهن
 سامان کڻندڙ هڪ بحري جهاز
 الطاف شيخ جي هڪ ويجهڙائي واري تصوير
 هانگ كانگ ۽ ڪولون جي وچ ۾ هلندڙ فيريون
 چين جي هڪ مسجد ٻاهران روڊ تي لڳل بورڊ
 هانگ كانگ جي رستن تي هلندڙ مڪاني چيني
 هانگ كانگ جون ڪجهه چيني چوڪريون
 هانگ كانگ ۾ هلندڙ هڪ ڊبل ڊيڪر بس

سٺاءُ

- پبلشر نوٽ: قربان منگي
- انجنيئر مختيار شيخ : الطاف شيخ
- الطاف شيخ ۽ ڏهيسر ذات: مريم مجيدي
- پنهنجي پاران: الطاف شيخ
- جپان - هڪ نرالو ملڪ
- بئنڪاڪ - هڪ بدنام بندرگاهه
- جهاز تي حلال ۽ حرام گوشت جا مسئلا
- اسان جي ملڪ جي خلاصين جو حال
- مٺي ڪرين، سُستي پمپ ۽ ڊارلنگ رُبي.....
- تيل مان نقلي وار (Wig) ۽ عطر ٺهي ٿو
- آهي ڪو جپانين جو مقابلو ڪرڻ وارو؟
- “پهرين آءُ پهرين آءُ” ڪندي گادي چٽي وئي.....
- ڪا رنڙ، ڪا بيواهه، ڪا مٿس جا موچڙا کاڌل.....
- اسان جي ملڪ کي ناٿي جي ضرورت آهي
- ميان مٺو! چوري ڪاءُ
- ساهڙ! سير لنگهائ تون
- ڪارا، گاڙها ۽ اڇا سمنڊ
- چين جي مارڪيٽن ۾ پولڙي جو ميجالو
- پنج سور هو پنجاسي
- دنيا جو سڀ کان ڪارو ۽ سڀ کان مٺو سمنڊ
- اب ڪي برس تو سو برس
- جپانين جو “ها” جو مطلب “ها” نه آهي
- اسان لاءِ دٻي ۾ ٺڪريون
- پاڪستاني گڏهه پاڻهي جپان پهچيو وڃي
- مانواري ياماگچيءَ جي عزتتاب زال.....
- اهڙو ناچ ڏسي دل خوش ٿي وئي
- ست سمنڊ ٿوري ٿوري.....
- جپان کي هڪ هزار کان مٿي بندرگاهه آهن
- ائون رنڊي ضرور آهيان، پر.....
- جپان جون گيشائون ڪير آهن.....
- جپان ۾ وڏير ڪي سسٽم جي جهلڪ
- جپاني گهر ۽ پبلڪ باٿ
- جپانين جون حيرت انگيز عادتون

بندر دیسان دیس

بندر دیسان دیس، مُلّھہ نہ مِلّی وارنّین،
فقیراٹّی ویس، اَمَلّ دّین اَوریا.

(لطیف رحه)

بندر دیسان دیس

(سفرنامو)

الطاف شیخ

پوِٹ پبلشنگ هائوس
سنڈ بالک سنگت - خیرپور میرس

POPAT BOOK NO. 21

بندر ديسان ديس
(سفرنامو)
ليکڪ: الطاف شيخ
چاپو پهريون: 1978ع
چاپو ٻيون: 1980ع
چاپو ٽيون (سنواريل ۽ وڌايل): 2011ع
تعداد: هڪ هزار
ٽائيل ڊزائين: سعيد منگي
ڪمپوزنگ: فهميم منگي
چيپنڊر: پوپٽ پرنٽنگ پريس، خيرپور
چيپائينڊر: پوپٽ پبلشنگ هائوس
سند بالڪ سنگت خيرپور ميرس
قيمت: 300 روپيا

BANDAR DESAA'N DES

(Travelogue)

By: Altaf Shaikh

First Edition: 1978

Second Edition: 1980

Third Edition (Revised & Enlarged): 2011

Quantity: 1000 copies

Title Designed by: Saeed Mangi

Composing: Faheem Mangi

Printed by: Popat Printing Press, Khairpur

Published by: Popat Publishing House

Sindh Balak Sangat Khairpur Mirs'

Rs: 300/-

پبلشر نوٽ

محترم الطاف شيخ جو نالو سنڌي سفرناما نگاري جي حوالي سان ڪنهن به روايتي تعارف جو محتاج ڪين آهي. دنيا جي جنهن به خطي ۾ سنڌي ٻولي ڄاڻندڙ ۽ سنڌي ڪتاب پڙهندڙ رهن ٿا، اهي الطاف شيخ جي شخصيت ۽ سندس غير معمولي ادبي ڪم کان چڱي طرح واقف آهن. بنا ڪنهن شڪ جي الطاف شيخ سنڌي ٻوليءَ جو اهو سڀاڳو ليکڪ آهي جنهن جا ڪتاب گهڻي کان گهڻا پڙهيا وڃن ٿا ۽ سندس ايندڙ ڪتابن جو بيچينيءَ سان انتظار ڪيو وڃي ٿو. الطاف شيخ هن وقت تائين پنهنجي پڙهندڙن کي ستر کان مٿي ڪتاب ڏئي چڪو آهي الطاف شيخ جا ڪتاب نه صرف سنڌ جي نوجوانن کي ڪتابن سان دوستيءَ ڏانهن راغب ڪن ٿا پر اهي منجهن تعليم توڙي روزگار جي سانگي سان سموري دنيا کي ڏسڻ پيسڻ ۽ دنيا جو سير ڪرڻ لاءِ اُتساهن پڻ ٿا. ذاتي حوالي سان الطاف شيخ جي شخصيت منهنجي لاءِ پڻ هميشه اُتساهه جو سبب رهي آهي. سندس ڪتابن کي پڙهي ئي منهنجي من ۾ دنيا جي مختلف ملڪن جا سفر ڪرڻ جو خيال رهيو آهي ۽ انهيءَ خيال کي عملي روپ ڏيڻ لاءِ مون پڻ پنهنجي وسيلن آڌار ڪيترائي پرڏيهي سفر ڪيا آهن ۽ انهن کي سفرنامن جي صورت ۾ قلمبند ڪيو آهي.

الطاف شيخ جي لکڻ جو انداز نهايت سلوٽو ۽ دلچسپ آهي اهوئي سبب آهي جو سندس سفرناما وڌ کان وڌ پڙهيا وڃن ٿا. ”بندر ديسان ديس“ الطاف شيخ جي بنهه شروعاتي سفرنامن مان هڪ آهي جنهن کي پڙهندڙن پاران تمام گهڻي موٽ ملي هئي تيزيءَ سان بدلجندڙ هاڻوڪي دنيا جي پيش منظر ۾ الطاف شيخ هن املهه ڪتاب کي نئين سري سان سنواري ۽ ان ۾ نوان واڌاري ڪري ان جي ڇپائيءَ جي ذميداري پوپٽ پبلشنگ هائوس کي ڏني آهي. جنهن لاءِ اسين سندس ٿورائتا آهيون اميد ته هي ڪتاب پڙهندڙن وٽ مان ماڻيندو.

قربان منگي

چيئرمين

پوپٽ پبلشنگ هائوس

سنڌ بالڪ سنگت خيرپور ميرس

الطاف شيخ جا چپيل ڪتاب

انامিকা

منهنجو ساگر، منهنجو ساحل

پيار جي گهٽ

وايون وٽجارن جون

سي پيڙيون رکين ٻاجهه سين

دنيا آهي ڪاڪ محل

سمونڊ جن ساڻيهه

بندر بازاريون

سمونڊ جي سيوين

سي ئي جوين ڏينهن

بندر ديسان ديس

خبرون ڪيڙائون جون

ڪويت ڪنارا

ڇا جو ديس ڇا جو وديس

جاني ته جهاز ۾

ڇپان جن جي جيءَ ۾

ڳالهيون تنهن ڇپان جون

خدا ڏي خط

ڇپان رس

سانپاهو سمونڊ جو

موج نه سهي مڪڙي

الطاف شيخ جي نوٽ بڪ تان

بهترين سفرناما

لندن تائين لفت

ٻارن جون آڪائيون

ٽوڪيو جي گيشا گرل

مڪليءَ کان ملاڪا تائين

سنگاپور ويندي ويندي

ڪوالالمپور ڪجهه ڪوهه

ماسٽر هريام جو بئنڪاڪ وچڻ

دنڪي منجهه درياھه

ڏاهي جهرڪي

جت جر وهي ٿو جال

يادن جي انڊلٺ

ڳالهيون آهن ڳچ

اي جرني ٿو ٿاڻليند

Proverbs of Far East

اوھريا جي عميق ڏي
اچن جي ملڪن ۾ اسين ڪارا
ملير کان مالمو
جت برف پئي ٿي جام
ڪراچيءَ کان ڪوپن هيگن
ارائونڊ جي ورلڊ
رني آهي گهوت سان
يورپ جا ڏينهن يورپ جون راتيون
اي روڊ ٿو مدينا
هيلسنڪي جي حسينا
سنگاپور ٿو سڏ ڪري
آل ابائوٽ سنگاپور
ملائيشيا منهنجي من ۾
پلي پار تان پيرو
هي بيت هي ڪنارا
بوٽن جو سفر
سوزيءَ سان پيار
جل پريون
ملائيشيا 12 سالن بعد
تيسٽائين گڊباڻ
جپان پنجويهه ورهين بعد
ڪراچيءَ کان ڪوڪورا
دهليءَ جو درشن
نيو هالا کان نيويارڪ
بخشو لغاريءَ کان بالٽيمور
ايران ڏي اڏام
چنڊ چوانءِ سچ
هلي ڏسجي هندستان
سمندر ڪي دن
ملائيشيا ڪي دن
يورپ ڪي دن
ڪراچي سي ڪوپن هيگن
ايران ڪي دن
جهاز چلاني ڪي دن
جاپان ڪي دن

پنهجي طرفان

هن سفرنامي ”بندر ديسان ديس“ ۾ ٿور اوڀر جي ملڪن - خاص ڪري جپان، ڪوريا، هانگ ڪانگ، چين، ٿائيلينڊ ۽ ملائيشيا جي ملڪن جو ذڪر آهي. هن سفرنامي (ڪتاب) ۾ منهنجي انهن سامونڊي سفرن جو احوال آهي جيڪي مون هڪ جونيئر انجنيئر (فٽ انجنيئر کان ٿرڊ انجنيئر) جي حيثيت سان ٿور اوڀر ۽ ڏکڻ اوڀر جي بندرگاهن ڏي ويندڙ مختلف جهازن تي ڪيا.

اڄ جي نوجوانن کي هن سفرنامي ۾ جتي هڪ جوان ۽ بي پرواهه جهازي (Seafarer) ۽ ليڪڪ جون الهڙ ۽ آزاد ڳالهين ۽ ڳالهه ڳالهه تي ٽهڪ ۽ خوشي نظر ايندي اتي پڙهندڙ کي اها پڻ حيراني ٿيندي ته جپان، هانگ ڪانگ ويندي ڪوريا ۽ سنگاپور جهڙا ملڪ جيڪي اڄ الائي ڇا لڳن ٿا، جن جي گهمڻ لاءِ اسان کي فقط ويزا حاصل ڪرڻ لاءِ جتيون گسائڻيون پون ٿيون، انهن جي انهن ڏينهن ۾ ٽنڊو آدم يا شهدادپور جهڙي حيثيت ڪا مس هئي.

سامونڊي جهازن تي نوڪريءَ جي شروعات مون سنڌ واري ڏهي جي آخري سالن کان ڪئي. ٻي جنگ عظيم (World War 2) کي لڳي ويهارو سال ٿي چڪا هئا پر ڪيترائي ملڪ جيڪي ان اثر هيٺ آيا اهي اڃان ان جي تباهي ۽ شڪ مان پوري طرح نڪري نه سگهيا هئا، پاڪستان ۽ انڊيا ۾ وڏي آدمشماري هجڻ ڪري ڪن ڪن ڳالهين جي غربت ضرور هئي پر اناج ۽ ميون پاڇين جي نه هئي. تڏهن ته اسان چانورن ۽ ڪڻڪ جا جهاز پري جرمني ۽ جپان جهڙن ملڪن ڏي وياسين ٿي. اسان وٽ غربت هئي پر ڪو انگ اگهاڙو نٿي هليو تڏهن ته ڪجهه، سوئي ڌاڳي ۽ لٽي جي تاڪين سان جهاز پري لنڊن، لورپول ۽ هانگ ڪانگ وياسين ٿي. غريب هئاسين پر حيدرآباد، نواب شاه، هالا، ٽنڊوڄام جهڙن ننڍن شهرن ۾ به نه فقط تعليمي ادارا هئا پر تعليم جو معيار اعليٰ هو؛ تڏهن ته ايران، سعودي عرب، فلسطين، ملائيشيا جا شاگرد اسان جي ملڪ ۾ آيا ٿي. ملڪ جي سالياني بجيٽ ڪٿي ايتري نه هئي پر ڪوشش ڪري پلاننگ اهڙي سٺي نموني سان ڪئي وئي ٿي جو ڪوريا جهڙا ملڪ پنهنجا ٽيڪنيڪل ماڻهو اسان جي ملڪ ڏي موڪليندا هئا ته هو اسان وٽان سکي وڃن. اسان جو ملڪ انڊسٽريلسٽ ناهي ته به ڪراچي ۽ پنجاب جي مختلف شهرن ۾ ايتريون ته فنڪٽريون هيون جو هر ڪو روزگار کي لڳو پيو هو. گهر جي ڪم ڪارين ۽ بين Odd ڪمن لاءِ مشرقي پاڪستان، برما، افغانستان ويندي ملائيشيا، انڊونيشيا ۽ ايران کان اتي جا ماڻهو اسان وٽ روزگار ڪمائڻ لاءِ آيا ٿي.

ملائيشيا، سنگاپور ۽ سري لنڪا جهڙا ملڪ، تعليمي ادارن توڙي ٽيڪنيڪل ڳالهين ۾ اسان کان گهڻو گهڻو پٺتي هئا. منهنجو جهازراني ۽ جهاز سازي سان واسطو آهي. رڳو ان فيلڊ کي ڏٺو وڃي ته اسان جي ملڪ ۾ جهاز راني جي تعليمي اداري ۽ شپنگ ڪمپني جي شروع ٿيڻ کان پوءِ ملائيشيا، سنگاپور ۽ سري لنڪا ۾، 15 کن سالن بعد، اهي ادارا شروع ٿيا. سي به اسان جي ماڻهن ذريعي شروع ڪيا ويا. جهڙوڪ ڪالھوڪو ڏينهن آهي جو انهن ملڪن جي جهازران ڪمپنين جي هيڊ آفيسن ۾ مئنيجنگ ڊائريڪٽر يا ٽيڪنيڪل ڊائريڪٽر ظفر زبيري، ڪئپٽن سنٽا، ڪئپٽن سعيد، ڪئپٽن جلال اڪبر، چيف انجنيئر ابراهيم شريف، ڪئپٽن عمران انصاري..... ۽ ٻيا پاڪستاني وينا هئا. ملائيشيا جي مٿين اڪيڊمي مون سان گڏ منهنجن پاڪستاني ڪلاس ميٽن آصف غيور، درپيلي جي احمد حسين مخدوم، ڪئپٽن عثمان، ڪئپٽن ايس ايم سليم جن 1982ع ۾ شروع ڪرائي نه ته ان کان اڳ ملائيشيا جا نوجوان ان فيلڊ ۾ تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ پاڪستان يا انڊيا ۾ ايندا هئا. اهڙي طرح سنگاپور ۽ ملائيشيا جي ائير لائين آهي. 1982ع ۾ مون سان گڏ PIA جو هڪ انجنيئر يوسف

شاهه ڪو الالمپور ويندڙ هو ائي جهاز ۾ سفر ڪري رهيو هو. هن ٻڌايو ته ملائيشيا وارا MAS نالي ايئر لائيز ڪولي رهيا آهن ان لاءِ هن کي پڻ گهرايو اٿن. يوسف شاهه اڃان تائين اتي آهي.

هي سڀ ڪجهه 1980ع واري ڏهي جي شروعاتي سالن جون ڳالهيون آهن نه ته ان کان 20 سال کن اڳ ته هنن ملڪن جي حالت اڃان به اسان کان پڻي هئي. منهنجي شادي 1971ع ۾ ٿي ان بعد منهنجي زال ۽ ٻار لڳاتار 1981ع تائين مختلف جهازن تي مون سان گڏ سفر ڪندا رهيا. مون کي هن وقت پنهنجي زال جا ٻه رمارڪ چڱي طرح ياد آهن جڏهن جهاز پينانگ (ملائيشيا) پهتو هو ته پينانگ جي پهراڙي واري علائقي بٿورٿ ۾ ڪجهه ملئي فنملين جو پاڙو اوڙو ۽ گهر گهات ڏسي چيو هئائين ته ”هي ويچارا ڪيترو ته Unhygienic حالتن ۾ رهن ٿا“. ۽ جوهور بارو پهچڻ تي منهنجي ملئي دوست جڏهن چيو ته هن جو پٽ انٽرپاس ڪري ته منهنجي نظرداريءَ ۾ ميڊيڪل جي تعليم لاءِ LMC ڄامشورو موڪليانس جتي جو هڪ ڊينٽل سرجن (ڊاڪٽر رضا شيخ) هنن وٽ جوهور بارو ۾ نوڪري ڪري رهيو هو. ڊاڪٽر رضا منهنجو پيٽارو جو ڪلاس ميٽ آهي ۽ منهنجو ڳوٺائي ڊاڪٽر عبدالرحمان ميمڻ (جيڪو پوءِ مهراڻ يونيورسٽي جو وائيس چانسلر ٿيو) اهو اتي شاه عالم ڪاليج ۾ اليڪٽرونڪس جو پروفيسر هو ۽ مڪاني ملئي ماڻهو هنن مان بيحد متاثر هئا ۽ سندن ڪري اسان جي ملڪ جو به نالو ڳايو ويو ٿي.

انهن ڏينهن ۾ اسان جو جهاز ڏکڻ پاسي چيان تائين ويو ٿي. شادي بعد جڏهن پهريون دفعو ڏکڻ ڪوريا جي بندرگاهه Pusan، جنهن کي بوسان به سڏين، وياسين. اڄ اهو شهر امير، خوبصورت ۽ ٽورسٽن جي گهمڻ لاءِ ماڊرن ۽ پرڪشش ٿي پيو آهي، انهن ڏينهن ۾ غريب هڪ طرف هو ته گدلو ٻئي طرف، جو چيان جي بندرگاهه نگويا ۾ هفتو کن رهي جڏهن 6 ڪلاڪن جي سفر تي ڏکڻ ڪوريا جي بندرگاهه بوسان ۾ پهتاسين ۽ شام جو شهر گهمڻ لاءِ نڪتاسين ته جتي ڪٿي رستن توڙي دڪانن ۽ هوٽلن ۾ گندگي ڏسي منهنجي زال کان به رڙ ڪري وئي. منهنجي زال ڪا لنڊن يا پئرس ۾ ڄائي نپني نه هئي. هوءَ دادوءَ جي هئي پر اها حقيقت آهي ته ان وقت 60 جي ڏهي ۾ دادو جو جڳت آباد، شاهائي پاڙو ويندي غريب آباد پاڙو ڏکڻ ڪوريا جي ڪيترين گهٽين کان صاف سٿرو هو. يعني دادو ۽ موري جهڙا شهر، منهنجو مطلب آهي تن ڏينهن وارا شهر، ڏکڻ ۽ اتر ڪوريا جي ڪيترن شهرن کان سهڻا، ماڊرن ۽ کاڌي پيئي جي شين ۾ امير هئا.

هڪ ٻي ڳالهه ته اسان پاڪستانين جي جنهن تنهن ملڪ ۾ عزت ڪئي وئي ٿي. اسان پڙهيل لکيل ۽ ماڻهپي وارا مڃيا وياسين ٿي. 1980ع تائين چيان، هانگ ڪانگ ۽ ڪوريا پاسي ۽ 1990ع تائين ملائيشيا، ٿائيلينڊ ۽ انڊونيشيا پاسي، اسان انهن ملڪن جي هو ائي اٿن تي پهچي پوءِ اتي پنهنجي پاسپورٽ تي ويزا جو ٺپو هٿايو ٿي. ڪنهن اهو نٿي پڇيو ته پاڻ سان گڏ رٿرن ٽڪيٽ به انڊي اٿانو يا نه، توهان جي ملڪ ۾ توهان جي بئنڪ ۾ ڇا Balance آهي، يا سندن ملڪ ۾ گهمڻ لاءِ آيا آهيو يا نوڪريءَ لاءِ.....؟ سواءِ ڪنهن ايڪڙ بيڪڙ، هلڪي ڦلڪي واردات جي، پاڪستاني امن وارا ليکيا ويا ٿي، پورهيت سمجهيا ويا ٿي. ڪو ڊاڪٽري، سائنس يا انجنيئري جي ڊگري حاصل ڪري ولايت ۾ نوڪري لاءِ آيو هو ته هو پنهنجي پنهنجي فيلڊ ۾ پڙ هو. هي اهو دور ۽ زمانو هو جڏهن اڃان اسان وٽ ڪلاشنڪوف ڪلچر شروع نه ٿيو هو، خودڪش حملا ۽ ٽارگيٽ ڪلنگ شروع نه ٿي هئي. سرڪاري ادارن ۽ بئنڪن ۾ ڌاڙا هڻڻ جو فنشن نه هو..... ۽ اڄ جو نوجوان سوچي نٿو سگهي ته هي يورپ جهڙا ملڪ ملائيشيا، سنگاپور، انڊونيشيا، ڪوريا ۽ هانگ ڪانگ اسان جي پاڪستان جي مقابلي ۾ ڪجهه به نه هئا. 1980ع ۾ ملائيشيا ۽ سنگاپور جي ڊالر جو قدر اسان جي چئن رپين برابر هو اڄ سنگاپور جو ڊالر اسان جي 50 رپين کان مٿي ٿي ويو آهي. سنگاپور، جتي اهڙو ته Crime هو جو اسان جو جهاز 1970 واري ڏهاڪي ۾ جڏهن ايندو هو ته اسان جي مڪاني آفيس وارا اسان کي ڏينهن ڏني جو به هيڏانهن هوڏانهن اڪيلو رلڻ کان منع ڪندا هئا.

1973ع جا مون وٽ فوٽا آهن جڏهن سنگاپور جي بسن تي اتي جي چئني قومي زبانن (چيني، تامل، ملئي ۽ انگريزيءَ) ۾ لکيل هوندو هو ته جيب ڪٽرن ۽ چورن کان خبردار رهو. 1975ع ۾ اسان جي ڏهن رپين ۾ 300 جپاني بين مليا ٿي. اڄ ڏهين رپي ۾ فقط 12 بين ملن ٿا. مشرقي پاڪستان جو ٽڪو بنگلاديش ٿيڻ وقت به اسان جي اڌ رپي برابر هو اڄ بنگلاديش جو اهو ٽڪو اسان جي سوا رپي برابر ٿي ويو آهي.

سو هي سفرنامو ”بندر ديسان ديس“ ٿور اوڀر ۽ ڏکڻ اوڀر جي انهن ملڪن جو آهي جتي ٻي جنگ عظيم کان پوءِ ڪسمپرسن جي حالت ٿي وئي هئي، پر پوءِ لڳاتار محنت، تعليم، انصاف ۽ امن امان قائم رکڻ ڪري اهي ملڪ اڄ واري حالت ۾ اچي ويا آهن جن کي ڏسي اسان کي حسرت ۽ سڌ ٿي ٿئي ته ڪاش! اسان جو ملڪ ۽ اسين به اهو مقام ماڻي سگهون! جيتوڻيڪ پاڻي گهڻو و هي چڪو آهي پر اڄ به اسان نيڪ اصولن تي هلي پاڻ کي ان ليول تي آڻي سگهون ٿا جنهن تي ملائيشيا، ٽائيلينڊ، جپان، ڪوريا ۽ انڊونيشيا جهڙا ملڪ پهچي اسان کي نيچ سمجهي رهيا آهن. هنن جي سياسي نيوپيگنڙن سندن ملڪ جي جهاز کي رف سمنڊ مان ڪڍي ستر ۾ پهچايو آهي ۽ هيڏانهن اسان جي ملڪ جو جهاز چڻ بنا سڙهن ۽ سڪان جي فقط هيڏانهن هوڏانهن بتال ٿي رهيو آهي. ٿي سگهي ٿو ڪو سٺو ڪنپن، ڪي سٺا Navigators ملي وڃن جيڪي اسان جي ملڪ جي جهاز کي سامونڊي ڪنن ۽ واچورن مان ڪڍي، ڪنهن بهتر بندرگاهه ۾ لنگر انداز ڪرائي سگهن.

هن ڪتاب ”بندر ديسان ديس“ جو پهريون ڇاپو ”سنڌي اڪيڊمي“ وارن ڇپيو جنهن اداري جو بنياد رکڻ وارو هڪ نوجوان اسلم لغاري هو. هيئنر ته هو مون وانگر پوڙهو ٿي ويو آهي ۽ گذريل ٽيهارو سالن کان ڪاوش اخبار وارن سان ڪم ڪري رهيو آهي. هتي اٺون اهو ضرور چونڊس ته هو هڪ باهت ۽ گهڻن گڻن وارو انسان آهي. هن جيڪي حالتن سان مقابلا ڪيا ۽ محنت ڪئي ان جو شاهد اٺون به آهيان. هو بنا پئسي ۽ بنا ڪنهن پڪي نوڪري جي 1970ع ڌاري ڪراچي ۾ آيو ۽ پنهنجي Survival لاءِ هن ڇپائيءَ جو ڪم اختيار ڪيو. ڇپيل رسالن يا ڪتابن جي مارڪيٽنگ لاءِ هن کي اڪيلي سر ڪراچي ۽ سڄي سنڌ ۾ ڊوڙڻو پيو. هن امداد حسيني ۽ حفيظ شيخ جا ڪتاب ”امداد آهي رول“ ۽ ”ساگر جي لهرن تي“ ڇپڻ جو ڪم شروع ڪيو. 1974ع ۾ منهنجو جهاز مهيني کن لاءِ ڪراچيءَ ۾ آيو ته هن مون کان منهنجو ڪو سفرنامو ڇپڻ لاءِ گهريو. مون وٽ ان وقت به ٿي سفرناما مڪمل ٿيل هئا. مون هن کي ڏيندي چيو ته هڪ بدران سڀ وڃي ڇپاءِ پر مارڪيٽنگ جو به بندوبست اٿئي؟

”ان جو توهان فڪر نه ڪريو“؛ اسلم لغاريءَ چيو، ”مون کي ڇپائي ۽ مارڪيٽنگ جو تجربو آهي. مون کي پڪ آهي ته منهنجا ڇپايل ڪتاب ماڻهن کي پسند ايندا.“ منهنجو جهاز جڏهن ڪراچيءَ کان روانو ٿيو ته ڪجهه ڏينهن بعد سمنڊ تي مون کي خيال آيو ته اٺون ٽڪڙ ڪري پنهنجي سڄي محنت هڪ نينگر حوالي ڪري آيو آهيان، سڀاڻي هن کان منهنجو لکيل مواد گم ٿي وڃي ته مون وٽ ته فوٽو ڪاپي به نه آهي. ۽ يڪا ٿي چار ڪتاب ڏيڻ بدران هڪ هڪ ڪري ڏيان ها. بهرحال جيڪي ٿيڻو هو سو ٿي ويو. جهاز ڪراچي اچڻ جو نالو نه پئي ورتو ۽ هڪ ٻه دفعو ڪراچي بندرگاهه ۾ ڪجهه ڏينهن آيو ٿي ته جهاز جا ڪم ٿي گهڻا هئا. بهرحال ڪجهه سالن بعد وڏي موڪل تي لهڻ تي مون کي اهو معلوم ڪري خوشي ٿي ته اسلم لغاريءَ نه فقط منهنجا سڀ ڪتاب ڇپايا پر ان وقت جي حساب سان تمام سٺا ڪري ڇپايا ۽ قيمت به تمام معمولي رکيائين.

اسلم لغاري واريون ساڳيون خاصيتون خيرپور جي قربان منگيءَ ۾ آهن. هو پاڻ به، نه فقط سٺو ليکڪ آهي پر هن جپان ۽ آمريڪا جا خوبصورت سفرناما پڻ لکيا آهن. پڙهندڙن لاءِ هتي اهو به لکندو هلاڻ ته هي سفرنامو بندر ديسان ديس مون نه فقط rewrite ڪيو آهي پر وڌايو پڻ آهي.

الطاف شيخ

1 - جلاء 2010 ع

Email: altafshaikh2005@gmail.com

altafshaikh2004@yahoo.co.uk